

ADALÉK

A MAGYAR RÉGÉSZETI IRODALOMHOZ

RÓMER FLÓRISTÓL.

Már nem esünk többé a kiméletlenség vádja alá, ha, miről az újságok úgy is teli vannak, az egri érsek aranymiséje ünnepének emelésére czélzó meglepetések sorából *Ipolyi Arnold* kanonok úr az *egri várban létezett régi székesegyházról* írt értekezését, mint régészeti irodalmunk egyik új nyereményét felemlítjük, és a honi *Archaeologia* barátjainak figyelmét reá irányozzuk.

A 79. lapra terjedő fényesen kiállított értekezéshez öt kőrajzi tábla van kapcsolva, melyek az érséki Lyceum könyv- és könyomdájának valódi diszetül szolgálnak.

A rövid, de szivélyes ajánlást követi az egri vár és székesegyház építésének hagyományos része, főleg sz. István király egyház építéseiről szóló legendákkal és történeti adatokkal, melyek a hazánkban uralkodó számos balvéleményt képesek helyre igazítani. A középkori építkezés alapelveinek tárgyalása után, felemlítetnek királyaink, kik az egri szentegyházat gyarapították, míg az újabb építmény II. András király idejében befejeztetett.

A második fejezetben említetnek ezen gyönyörű egyház dicséretei, a tatárok által való elpusztítása; román izlésének a vidéki építészetre való kihatása és nyomai a vidéken. A góthizlésbeni átépítésével a XIV. és XV. században a III. fejezet foglalkozik, kiemelve különösen Dóczy Orbán és Bakács Tamás püspökök alatt történt nagyszerű új szentély és kápolna-köre felépítését

Ugyanazon egyház egyes részleteinek itészeti leírása a IV. fejezet feladata, melyben szerző egyes alap és tagozatok maradványiból, valamint a multnak egyes, hiányos leírásiból törekedett a hajdani templomnak lehetőleg leghivebb képét eleinkbe varázsolni, mi csak annak sikerülhet, ki honi műemlékeink, valamint kútforrásaink ismeretében Ipolyink látpontjára emelkedett. Legszomorítóbb az V-ik fejezet, melyben szerző a magyar és török vandálok dühét, valamint a legközelebb elmúlt századoknak remek műemlékeink iránti közönyösségét hiteles adatok nyomán híven leírta, dicsőítvén egyszersmind az aranymisés főpapot, ki engedélylyel és költségadással lehetségessé tette, hogy a romok felásatása után némi biztosabb adatok nyerethettek.

Mint Ipolyitól megszoktuk, nemcsak kicsinydedes tárgyalagisággal van ezen műve kiállítva, hanem a műemléknek, melyet tolla alá veszen, kora viszonyait is felvilágosítólag kimeríti. Bő olvasottsága, alapos tárgyismerete, és ritka otthonossága régi világunk minden egyes ágaiban minden lapon feltűnnek, nemcsak fittogtatásból odaállított, hanem állításai erősítéséhez szükséges számos idézetei.

Ohajtjuk, hogy a szerzőnek bokros hivataloszerű foglalkozási közt, minél több alkalma legyen ilyen, állandó becsü, dolgozatokkal e tekintetben nagyon is szegény irodalmunkat bővíthetnie.

2) Alig hangzottak el Dr. F. A. Lehner — gróf Andrássy György ő méltósága fiának nevelője, jelenleg pedig Hohenzollern hercegi udvari tanácsos- és könyvtárnoknak Sigmaringenben — szavai „*Deutsche Städtebilder aus Oberungarn*“-nak czimzett cikkeiben, melyeket az *oesterreichische Revue* II. folyamának több kötetében hozott, és már ismét találkozunk ezen komolyabb tudományos tekintetű folyóiratnak lapjain egy előttünk ismeretesb névvel, Dr. Henszlmann Imre hazánkfiáéval, ki „*Die Mittelalterliche Baukunst in Ungarn*“ cikksorozatával folyó évben föllépett.

Míg dr. Lehner a turista könnyűüdenségével és mulattató hangjával hazánk régészeti eldoradóján, a Szepességen keresztül vezet, és a „*fel nem avatottat*“ is érdeklő megjegyzésekkel a szakembert is kíváncsivá teszi, és felső Magyarország ezen műveltebb részének közép korbani haladását a német műveltség szempontjáról kellőleg kiemeli; Henszlmann szokott szárazabb, de szigorúan tudományos dolgozatában nem egyes vidéket, nem is egyes századot, vagy egy-egy kitünő műemléket tesz vizsgálatai és tanulmányozásai céljává, hanem azt időszerűt következetességgel az előtte részint szemlátomásból ismert, részint az archaeologiai bizottmánynak, örömmel vallhatjuk, már is figyelemre méltó készletéből és összes régészeti irodalmunkból összeállítja mindazt, miből a középkori építészetről Magyarországon tiszta fogalmat szerezhethet a külföld, és kiknek ily komolyabb irányú olvasmányban kedvük telik a Lajthán innen is.

Első cikkében, melynek czíme: „*Das XI. und XII. Jahrhundert*“ ismertetvén a „*Fehérvári Bazilikát*“, azt mint mintaemléket tünteti elő, dióhéjban előadván nézeteit, melyek „*A székesfehérvári ásatások eredménye*“ cím alatt 1864-ben kiterjedően tárgyalattak. A *nagyváradi* futólag említvén, azt találja, hogy az emlékszerű építés Magyarországon a XII. századnak nyolczadik tizedében veszi kezdetét. Itt ismét előjő a székesfehérvári Bazilika, a pécsi és esztergomi átépített főtemplom; ezeket követték más püspöki főegyházaink is oly ritkásan elterjedve, hogy III. Béla előtt, szerzőnk véleménye szerint, az emlékszerű műépítészetnek kifejlődését alig képzelhetjük.

A második cikkben értekezik szerző úr a román stílről a XIII. században. Felhozva azon ellenkező viszonyt, melynek következménye az, hogy míg Franciaországban az emlékszerű építményekben a kolostorok adák a lendületet, ez hazánkban a püspököktől eredt. Előadja okait miért fejlődött nálunk inkább a nyugaton divatos román, mint a déli byzanti stíl, kiemeli az ipar tekintetéből bevándorolt gyarmatosok építményeit, és annak okát, hogy az építészet a vendégeknél inkább emelkedett, mint a bel-földieknél, részenként a helyi viszonyokban is találja.

Sorban felhozván a sz. bene rendü templomokat, főleg a tihanyit, lébenyit, kapornakit, deákit, jákit, pannonhalmit stb., melyek némelyikénél hosszabb ideig mulatván és mély tanulmányinak eredményeit közölvén, átmegy a prémontrai ősi rend egyházaira, jelesen a kisbényit, horpácsit, türjeit, zsámbékit és a gyakran nagyon félszegül említett ócsait említvén.

A harmadik birtokos, és mai nap az említettekkel, szintén tanító rendnek, a czisztercieknek templomaira fordítja figyelmét. Zircznek kevés régi emléke után az apátfalvi templomot részletezi, tárgyalásába bele vonja mind azon kisebb egyházakat is, melyeket Ipolyi, ifj. Kubinyi Ferencz, Rómer munkálatin kívül saját, terjedelmes utazásiból ismert és főleg a múlt évi szűnnapok alatt Magyarország éjszak-keleti részén tanulmányozott.

Szóval azt kell vallanunk, hogy eddig senki sem fogta így össze egy szempil-

lanat alá a fenemlített korépitményeit, hogy azokból nemzeti sajátosságainkra, és egy vagy más minta templomnak a többiekre való kihatásáról ily alapos, ily általános törvényt felhozott volna.

III-dik cikkje „*a kora csúcsíves építészetéről*“ szól, és legelől a „*Margitszigeti nőkolostort*“ ismerteti meg minden részleteivel; rövidebben említi a *Ludavári domonkosiak* csonka tornyát a szentély egyes tagozatival; a *várörségi templomot* s így a budai fennálló műemlékeket sorban előszámlálván, átmegy a *keszthelyi* kora góth templomra, melyhez a budai *Mária templomot* csatolja, melynek e korba való visszahelyeztetését pillérjei alakjából kimutatni törekszik.

Röviden megismertetvén a *veszprémi Gizela — kettős — kápolnát*, áttér Róbert Károlytól ismét átváltoztatott sz. *fehérvári* bazilikára, a *kassai* európai domra, melynek francia építészéről Villars de Hounecourt-ról emlékeztet, a *Mihály-kápolnát* Kassán, a csütörtökhelyit és posonyi sz. ferencziek temploma mellett tárgyalja, és evvel érdekes cikkeit, melyekből még mintegy 7 fog megjelenni, s így egész középkori építészettünk hí képét elének fogja állítani.

Kit honi műemlékeink magasztos szempontbéli tanulmányozása érdekel, szóról szóra fogja hírneves hazánkfiá tárgyalását követni, és teljes megaláztatással az „*österreichische Revue*“ letenni.

Örvendünk, hogy a külföld is olvashat valamit archaeologiai haladásunkról; mert, hogy így többen olvasták, mintha Archaeol. Közleményeinkben megjelent volna, igen szomorító számokkal bizonyíthatná be az akadémiai könyvkereskedés, ámbár semmit sem mulasztunk, hogy cikkeink érdekessége által a külföld ilyféle munkáival párhuzamosan haladjunk, és az *úrt* olvasó közönségünk legkevesebbé gazdagjaihoz is folyvást alkalmazzuk.

Azonban egyet nem hagyhatunk minden megjegyzés nélkül, t. i. azon ingerült, néha kiméletlen hangot, melylyel szerző iratában az egyházi főnökök ellen kikel. Az nagy baj, hogy nem mindenki azon szemmel nézi a honi műemlékeket, mint milyennel Henszmann úr tekinti, és az is igaz, hogy véleményét szabad akárkinek, ki valamihez jobban ért, nyíltan kimondani; de ha, mint szerző maga is ismételve bevallotta, leginkább a kath. főpapoktól lehet várni, hogy e tekintetben valamit tegyenek, minthogy a protestantismus a műemlékszerű építményeket nem szükségli, a világi urak pedig az ódon modoru házakat épen nélkülözhetik, ildomos és ajánlható lenne a rosszalást, és a kifakadásokat kissé mérsékelni. Nyulat dobbal nem fogunk, és a kovász is, ha kelletlenül bővebben használtatik a kenyert túlságig savanyítja és élvezhetlenni teszi. Mi csak most kezdünk vetni — és már is bő aratást várunk!

Bizonyos, hogy nálunk is fog a régészet iránti tisztelet győzni, hogy a művelt Európa szelleme át fogja lengeni Magyarországot is; de hogy addig még fognak műemlékeink néhányai az ügyetlenségnek és konokságnak áldozatul esni, az is bizonyos. Itt tehát csak tanítással, felvilágosítással szerezhettünk kedvelőket; bántalmazással, és kiméletlenséggel a jóakarókat is el fogjuk vadítani.

3) Kitűnő figyelmet érdemelnek a „*Beiträge zu einer Chronik der archaeologischen Funde in der österreichischen Monarchie*“ című cikkek, melyek VIII. folytatott értekezésben a bécsi császári Akademiától kiadott „*Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*“ kötetjeiben, előbb Seidel Gábor, legújabbán pedig ernyedetlen szorgalommal és lelkiismeretességgel *Dr. Kenner Frigyes*től a cs. kir. Érem- és régészeti tár örétől összeállítván, egyes korona-országokat felszámlálván, Magyarország régészeti kronikájához nagyon sok becses adatot szolgál; úgy, hogy közleményeinkbe eddig fel nem vett lelhelyek tanulságos kiegészítésül a besorozást megérdemlik. A VIII-ik, különnyomatban megjelent

füzetben Magyar- és Erdélyország 19 levelet foglal el, számos famettszettel és igen érdekes műemlék leírással.

4) *Régi templomok nyomai.* A Jász- és Kunság mult század elején történt hivatalos összeírása, melyet t. Gyárfás úr a „Györi történelmi és régészeti füzetek“ IV. köt. elsejében közöl, annyi érdekes, mert igen sok még akkor épen állt templommal, vagy pedig azoknak már akkor romba dült egyes falaival, és ezek építészeti anyagával ismertet meg. Ezen, német nyelven szerkesztett hivatalos irat, minden esetre a nevezett kerületek archaeologiai kutatásához igen becses anyagot fog nyújtani, és hogy a tudományokat kedvelő hazánkfiat, akármily csekélynek látszó régi iratok közlésére és nyilvánítására buzdítsam, például csak néhány helységet hozok fel, hogy ebből is kitűnjék, mennyire igazak fenebbi szavaim:

Asszony szállása. Dieses Orth hat noch gute gemauerte rudera von einer Kirchen, welche aber die Karczag újszallaser ruiniren, und ihre Kirchen mitaufbauen 17. l.

In Bolchia. Ist dahier das fundament von der Kirchen zu sehen. p. 18.

Magyar szálláson ist noch einiges fundament von der Kirchen zu sehen. p. 20.

Mária-laka, hier ist noch ein Theil von der von Stein aufgeführten Kirchen zu sehen. 20 p.

Kaba: dahier ist kein fundament von einer Kirchen zu sehen. p. 20.

Turkey, sind noch Steinerne rudera der Kirchen zu sehen. p. 21.

Pohamara, dahier ist nicht einiger Merckmahl von einer Kirchen. so villeicht von Holz gewesen, und völlig ruinirt worden. p. 21.

Tot Turgon; ist noch eine von *Ziegelmauer* aufgeführte Kirchen, und mit nicht gar zu grossen Unkosten zu repariren, zumalen die völlige Gemaeuer ohne das Gewölb annoch stehen. 21.

Csorba. Dahier ist noch viel Gemaeuer von einer Kirchen. sat. p. 22.

Mester-szállás. Dahier sind annoch zu sehen einige rudera von der Kirchen, ist bei Menschen Gedenken unbewohnt. p. 22.

Bodoglar hat noch ein fundament von der Kirchen p. 24.

Tajo: die rudera der Kirchen allhier sind noch auf einem Hügel zu sehen p. 24.

Philipp-szállása die Steinernen rudera von der alten Kirchen sind noch zu sehen. p. 25.

Szabad-szállás steht noch die alte von Steinen erbaute Kirche. p. 25.

Kis Ballás. Man sieht hier keine rudera mehr wo eine Kirchen gestanden stb. p. 26.

Kun sz. Miklós: haben eine Kirch von Holtz erbaut p. 27.

Laczkháza: ist eine alte von Stein erbaute Kirchen. p. 27.

Kathó: hat keine Kirche. p. 28.

Csokaz sind noch die rudera von der Kirchen dahier zu sehen. p. 28.

Kotsér Possesio Cum: minoris: hat eine von Steinen auferbaute alte Kirchen p. 29

Theortely: Eine wüste Steinerne Kirchen p. 30.

Superior & inferior Csengele: In superiori sind noch einige rudera von der Kirchen, in inferiori aber nichts zu finden. p. 31.

Sz. László: Dahier sind noch einige alte rudera von der Kirchen zu sehen 31.

Cum. Minoris Móricz gáttya: Dahier sind noch einige steinerne rudera von einer Kirchen zu sehen. 31.

Szank: Dahier sieht man noch einige rudera von einer gemauerten Kirchen sat.

Orgovány: Dahier seindt noch einige gemauerte rudera von einer Kirchen zu sehen 32.

Kis-szállás: Dahier sieht man noch einige rudera von der Kirchen.

Galombos: Dahier sind noch einige fundamenta von der Kirchen 32.

Ferencz-szállása: Dahier sind noch einige steinerne rudera von der Kirchen.

Bene: Dahier sind noch einige fundamenta in der Kirchen 32.

Csolios: Ausser dem fundament einige rudera 33.

Ágos-egyháza: Dahier sind noch die rudera von der Kirchen 33.

Maysa: Man sieht noch einige rudera. p. 33. sat. sat.

5) Kötelességemnek tartom az archaeologia barátait egy értekezésre figyelmeztetni, melyre véletlenül a m. tud. Akad. könyvtárában akadtam, és melynek czíme: *Altes Grab eines Heerführers unter Attila, entdeckt am 18 April 1750. bei Merseburg*, vollständig herausgegeben vom Hofrath Dr. Dorow. Halle, Eduard Anton 1832. Ezen értekezés Kazinczy Gáboré volt, és folio két levelet tesz, melyhez két nagy ivü kőmetszet van csatolva.

Ezen irat nem áll ugyan a keresztény kor előtti régészet mai színvonalán, mivel a kőlapokon talált írásoknak és a talált kőbaltának legnagyobb figyelmet szánt, bár a benne eltemetett hullának egy szót sem szentel, holott mai nap erre is nagy gond fordítatik még is elég érdekes, hogy legalább létéről tudomásunk legyen.

A sírláda kőlapjain előforduló rajzok, és különféle irányú huzásokból, melyeket írásjegyeknek vél a szerző, azt iparkodik tekintélyekkel bebizonyítani, hogy ezen emlék nem európai hullát tartalmazott, hanem valamely ázsiai nép műemléke, és minthogy sem a merseburgi csatával, sem a tatárok berohanásával nem lehet összekötni, minthogy ezek Szilézián túl nem terjedtek, hajlandó azt Attila korabelinek vallani, mivel ez Merseburg vidékét hadaival érinthette.

A magyar tud. Akademia archaeologiai bizottmányának munkálkodása 1865. év kezdetétől.

(Jegyzőkönyvi kivonatban.) *)

Januárban. 3. pont. Bemutattak a wolfenbütteli könyvtár részéről beküldött Corvin Mátyás arcképei, és a többihez, mely már eddig az Arch. közlem. II. kötet képatlaszában kijött, kiadásuk határozottatott.

5. p. *Schulcz Ferencz* építész hazánkfia rajzai, melyeket az arch. bizottság költségén Henszlmann és Rómerrel tett szathmármegyei úthoz készített, az arch. bizottság többi rajzaihoz a leltárba letéttetnek.

6. p. A bécsi művészeti Akademia tagjaival, kik archaeologiai fölvételeiket autographiákban kiadják, a csereviszony saját fölvételeinkkel eszközöltetett.

7. p. A bizottmány némely fametszetét, használat végett, a sz. István társulat igazgatóságának engedett át.

8. p. Azon felszólítás következtében, melyet előadó a magyar újságokban közlött, s melyben mind azon urak, kik archaeologiai lelhelyeket ismernek azok közvetlen közlésére az arch. bizottmánytól fölkéretnek, *Glembay Károly* csepini uradalmi mérnök úr Eszék közelében talált többféle érdekes régiségekre figyelmezteti a bizottmányt, miért is megköszönő levéllel megtiszteltetett.

9. p. *Rupp Jakob* úr értekezése, melyben a magyar főurak lakjait a budai várban,

*) Jónak tartjuk, hogy ne csak az Akademia évenkinti nagy ülése alkalmával értesüljön az olvasó közönség az archaeologiai bizott. munkálkodásáról; azért minden füzethez szándékozunk ilyen kivonatot csatolni.

hiteles kútforrások után, kimutatta, mint jeles mű elfogadtatott; és e munkának folytatására szerző úr megkéretett.

10. p. A bécsi cs. kir. középponti archaeologiai bizottmány, mely a magy. akad. bizottmánya által kiadandó „Régészeti kalauzhoz“ szükséges, mintegy 500 darab cliché készíttetését nagylelkűen ígéré, ezeknek kiállíttatása kieszközlésére felszólíttatott.

13. p. A *csörsz-árkai* tudományos vizsgálódásnak előmozdítására Pest, Heves, Bihar és Szabolcs megyék főispánjai felkérettek, hogy birtokukban létező térképeket, vagy egyéb hiteles adatokat a valószínűleg római vallumról az arch. bizottmánynyal közölni sziveskedjenek.

Februárban 23. p. *Arányi Lajos* bizottm. tag által indítványozott emléktáblák mi-képeni felállítására az indítványozón kívül Dr. Henszlmann Imre, Dr. Toldy Ferencz, Dr. Wenzel Gusztáv és Rupp Jakab urak kérettek meg.

24. p. Zombory Gusztáv úr két római mértföldmutatóra; Kraszna megye főispánja pedig két márvány emlékkő töredékre emlékezteti a bizottmányt; ezen figyelem köszönettel fogadtatott.

Martiusban 28. p. Határoztatott, hogy a *pilisi* kolostor romjai kiásatására szükséges lépések a muzeumi igazgatóság által tétessenek.

29. p. A pestmegyei főispányi helytartó valamint a szabolcsmegyei főispányi helyettes urak Csörszárka érdekében beküldött levelei köszönettel fogadtattak.

34. p. *Révész György* Kis-Kun-Halasi lakos és régiség-gyűjtő úr levele, melyben gyűjteményét tüzetesen ismerteti, köszönettel vétetett.

36. p. Dethier úr levele következtében, melyben Justinian lovas szobráról irt értekezésének kiadatására vonatkozó többféle pontot érintett; ezeknek kiegyenlítése a magy. tud. Akademia elébe hozatik.

37. p. *Storno Ferencz* úr levelét, és az orachoviczai Kalugyer kolostor rajzait a bizottmány örömmel fogadta.

Áprilisben 41. p. A pestmegyei főispányi helytartó urnak *Csörsz-árkáról* irt levele ismét köszönettel vétetett.

42. p. A szathmármegyei fatemplomok rajzai a bécsi középponti bizottmánynak oly föltétellel engedtetnek át, hogy az ezekről készíttendő clichék az arch. bizottmánynyal közöltessenek, és a róluk szóló értekezések egyszerre, egymástól függetlenül, jelenjenek meg.

43. p. *B. Vay Miklós* felszólítja az Akademiát, hogy a régiségéről hírneves *Karcsai* reformatus templom megmentésében segédkezet nyujtson. Ezen ügy az archaeol. bizottmányhoz áttétetvén, ez szivesen ajánlkozik, hogy Henszlmann Imre tagja és az erre különösen felkérendő Gerster pesti építész ur által a templomot felmérési és az előleges költségvetést is közbenjárása által kieszközli, ha, mivel jelenleg semmi költség az efféle munkálatokhoz nincsen, Ő Excellenciája a 200 o. é ftnyi összeget előlegezni méltóztatik, sőt az előleges munkák bevégezte után minden befolyását oda fogná a tud. Akademiánál, és ez által a Nagymélt. magy. kir. Helytartó-Tanácsnál felhasználni, hogy ezen templom stilszerű fenntartása közérdekü hazai vállalatnak tekintessék.